

L'hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena de Mataró, una institució al servei de la ciutat des del segle XVII

Albert Sola Gil
Treball final de la carrera d'Humanitats
dirigit per Meritxell Martí Orriols
Art i literatura en el seu context social i cultural
Universitat Oberta de Catalunya
Setembre 2011 – Juny 2012

ÍNDIX GENERAL

1. Introducció	3
2. L'objecte d'estudi: un edifici històric hospitalari a Mataró	5
2.1 Descripció física	5
2.2 Quines qüestions ens suscita?	7
2.3 La història de l'hospital. Primeres respostes	8
3. D'on ve? El llegat de la tradició hospitalària i l'arquitectura dels hospitals	13
4. Què ha significat per als mataronins? Interaccions amb la ciutat	16
4.1 L'entramat organitzatiu. El personal	16
4.2 La ciutat que treballa per a l'hospital	21
4.3 L'hospital com a lloc on hi passen coses	23
4.4 Institucions o activitats vinculades o relacionades	25
5. Conclusions	28
Bibliografia	31
Annex 1: Relació de documents d'arxiu consultats	33
Annex 2: Relació de les fonts orals utilitzades	37
Annex 3: Fotografies de l'hospital	38
Annex 4: Plànol esquemàtic de l'edifici	40

1. Introducció

El mercat, l'edifici de l'ajuntament, l'estació de tren, l'església o el pavelló esportiu són equipaments públics habitualment presents en qualsevol ciutat mitjana del nostre territori. Si la ciutat a més compta amb certa rellevància demogràfica, un d'aquests edificis singulars també pot ser el de l'hospital. Avui entès com a un servei públic per oferir assistència mèdica a la població, aquesta institució té un origen a l'època medieval, quan sorgiren “hospitals” per tal d'acollir caritativament els malalts pobres, que normalment hi acabaven morint.

La ciutat de Mataró es desenvolupà com a tal durant l'edat Moderna, havent esdevingut vila reial el 1480, moment en què quedà alliberada de les senyories feudals, i assolint els privilegis de ciutat el 1702. D'aquesta manera, de seguida es localitza l'equipament hospitalari al seu nucli històric: a l'est i a tocar del vell traçat de les muralles cincentistes hi trobem l'Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena, avui encara actiu. Es tracta d'un edifici de planta rectangular organitzat a l'entorn d'un claustre central, l'ala nord del qual està constituïda per una capella barroca que destaca per sobre del conjunt, amb una façana principal diferenciada i adjacent a la pròpia de l'hospital.

L'edifici de l'hospital, doncs, constitueix una peça destacada i singular en l'entramat urbà de la ciutat antiga, i com a tal és susceptible d'adquirir, a més del propi valor funcional que té, un valor simbòlic per als qui el viuen: ja sigui perquè l'han utilitzat i el poden associar a vivències personals, ja sigui perquè és una icona històrica que forma part del seu paisatge. De la mateixa manera, i prèvia a l'adquisició d'aquesta sèrie de valors, l'edifici es dissenyà i es construï a partir d'un bagatge cultural, d'unes influències, que inclouen tant el model a seguir, és a dir, el tipus arquitectònic d'hospital entorn un claustre, com les formes i els elements decoratius propis d'un corrent artístic determinat.

Així, prenent com a punt de partida l'estudi de l'“objecte” Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena, l'aproximació es pot fer a través d'aquests dos vessants: d'una banda constatar com l'edifici respon a les influències d'un context cultural determinat, i de l'altra escatir com, al seu torn, l'edifici influeix en el seu context social immediat.

Necessitats ciutat

Model funcional

Corrents artístics

(Apartat 3)

→

HOSPITAL ST.JAUME

→

Necessitats satisfetes

Significacions

(Apartat 4)

Aquest treball de recerca es materialitza, doncs, en un objectiu previ de repassar i conèixer l'evolució històrica de l'edifici, responent a preguntes immediates com qui n'impulsà la construcció, per quin motiu, o en quina data es féu una reforma o altra, tot fent aquesta constatació del llegat cultural a què respon (d'on ve?), i un objectiu principal de respondre a la qüestió “*què ha significat per a la ciutat?*”, presentant organitzadament les múltiples respostes que es puguin obtenir: des d'un punt de vista material, funcional, sentimental o patrimonial. Per a dur-ho a terme es disposa de fonts tant bibliogràfiques com documentals, dipositades als arxius de Mataró, com també el testimoni dels mataronins que “viuen” l'hospital en el seu dia a dia.

“Mataró ha estimat sempre el seu Hospital malgrat les seves èpoques disortades de desgabell; els llegats i els donatius eren constants, i ja era proverbial la pregunta que els notaris feien als qui otorgaben testament: “i per l'Hospital, poc o molt que hi posarém?””¹

Lluís Viladevall i Matheu

“L'estudi de la història de l'Arquitectura no sols resulta interessant pel seu caire d'investigació artística, sinó també per l'evocació de l'època que produí els exemplars que podem estudiar. Eminenment social com és l'Arquitectura, les seves formes i les seves condicions són un reflexe dels costums de cada temps.”²

Cèsar Martinell

1 Memòries del metge Lluís Viladevall i Matheu, *L'Hospital de Mataró*, 1958, pàg.1

2 Cèsar Martinell, “Els hospitals medievals catalans”, Gràfiques Forés, Tarragona, 1935, pàg.5

2. L'objecte d'estudi: un edifici històric hospitalari a Mataró

2.1 Descripció física

L'hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena es situa al centre històric de Mataró, al sud-est i a escassos metres a l'exterior del traçat de les muralles que encerclaren la ciutat a partir de 1570. L'illa de cases a on es troba està limitada pel Camí Ral i el carrer de Sant Pelegrí, paral·lels a la costa, i els carrers de l'Hospital i d'en Madoz, aquests orientats de mar a muntanya. L'edifici, de forma aproximadament rectangular en planta, s'ubica a la cantonada del carrer de Sant Pelegrí i de l'Hospital, antiga riera i abans anomenat Pou d'Avall, en el qual s'hi presenta la façana principal orientada a ponent.

Aquesta planta rectangular s'organitza a través d'un claustre central que dóna accés a cadascuna de les quatre ales que l'envolten, una de les quals, la nord i adjacent al carrer de Sant Pelegrí, es prolonga més enllà del rectangle. Completen el conjunt un cos més baix, al sud de l'edifici original i amb façana al carrer de l'hospital, i dos pavellons més moderns a l'interior de l'illa, un dels quals és un Centre d'Atenció Primària amb accés des del Camí Ral. L'ala nord, la que dóna al carrer de Sant Pelegrí, la configura la capella de nau única amb façana i accés principals des del carrer de l'Hospital.

D'aquesta manera, el conjunt d'edificis del complex mostra, obviant les façanes d'interior d'illa molt modificades per diversos requeriments tècnics, una façana lateral al Carrer de Sant Pelegrí en dos trams (el corresponent a la capella i el prolongat que alberga habitacions), i l'esmentada façana principal, més monumental, amb tres parts diferents [fig.1]³: venint des del Camí Ral i pujant pel carrer de l'Hospital en direcció muntanya, primer el cos sud més baix (PB+1) amb un accés ample de servei, després el que conforma l'ala est del claustre (PB+2), amb una portalada central d'ingrés a l'hospital, i finalment, i clarament diferenciada sobrelevant-se amb un coronament ondulat, la de la capella.

Sota el coronament ondulat d'aquest tram de façana, el parament presenta, en l'eix de simetria i de dalt a baix [fig.2]: un petit ull de bou que ventila el sotacoberta; una rosassa vitrallada amb la imatge de Santa Magdalena, que il·lumina la nau de la capella; una fornícula emmarcada amb diferents i sobresortints motllures barroques que conté una figura de Sant Jaume a cavall, essent l'element més destacat de la façana, i a la part inferior de la qual hi ha inscrita la data de 1741; i finalment, el portal d'accés sota un arc rebaixat i emmarcat entre dos brancals en forma de

3 Veure figures a l'Annex 3

pilastra toscana. Destaca el tractament de la superfície de la façana, decorada amb un estucac que dibuixa un entramat de formes octogonals, i el campanar d'espada de dues obertures, que s'alça sobre la façana lateral del carrer de Sant Pelegrí.

A la part central i més extensa d'aquesta façana principal [fig.3], s'hi dibuixen ritmats els baixants de coberta i tres nivells de finestres rectangulars, d'emmarcament simple i composició vertical, més altes a la planta baixa i més baixes al segon pis; algunes d'aquestes obertures s'han modificat per convertir-les en balcó o en accés auxiliar a la planta baixa. Al centre de la composició, que arrenca amb un sòcol empedrat d'un metre d'altura, i es remata amb una cornisa d'imbricacions llises que amaga la coberta, hi ha l'entrada principal de l'hospital [fig.4]: un portal de formes renaixentistes culminat amb un frontó triangular, amb l'escut de la ciutat esculpit al timpà, i a sota del qual a la llinda hi ha la inscripció: “*Hospital de San Jaime y Santa Magdalena*”.

El darrer tram [fig.5], de planta baixa i pis i corresponent al cos adjacent a migdia, ocupa un ample de dues crugies i presenta, a l'extrem del conjunt, un portal d'accés idèntic al de la capella, si bé en aquest cas fora de l'eix de simetria i sense la fornícula i la rosassa superiors. Les dues finestres de la planta pis són més grans i de forma quadrangular, i donen a la sala a on hi havia els antics quiròfans.

Havent superat el vestíbul de l'accés principal, de seguida es surt al claustre [fig.6,7] rectangular per l'arc central del costat llarg. Els seus alçats interiors vénen definits pels tres nivells (PB+2) d'arcs de mig punt, set als costats curts i nou als costats llargs, que són flanquejats per lesenes que arrenquen dels pilars que conformen la galeria; l'arc central de cada un dels costats del claustre pren més amplitud, la qual cosa fa que aquest quedi rebaixat per mantenir l'altura del pis. A les ales sud i est hi ha un tercer pis, alçat a mitjans del segle XX, en el qual es prolonguaren les lesenes però ja no els arcs de mig punt, substituïts per obertures de llinda plana.

Des de sota la galeria del claustre, cada obertura d'arc correspon a un tram de volta de planta quadrangular, que es fa bufada, excepte els trams centrals esmentats, que rectangulars, es cobreixen amb volta d'aresta [fig.8]. Des de la galeria hi ha diversos accessos a l'edifici, destacant el que hi ha encarat a l'entrada principal, a l'ala est i donant pas al que era un petit oratori, que presenta un arc de mig punt motllurat sobre dues pilastres coronades amb un capitell compost i un fragment d'entaulament dòric [fig.9,10]; Manel Salicrú apunta⁴ que aquest portal podria haver estat aprofitat de la capella primitiva dedicada a Sant Jaume. Tret d'aquesta porta més monumental, la de l'entrada principal a l'oest, i la centrada a l'ala sud, aquestes dues darreres més senzilles i sota un arc molt rebaixat, els altres accessos que permet la galeria no segueixen en general el traç d'aquesta, situant-

4 **Manel Salicrú**, “Els primers edificis i la primera capella de l'hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena de Mataró”, a *Fulls*, núm.56, Mataró, 1996, pàg.40

se en alguns casos a sota l'arrencada dels arcs torals que separen les successives voltes bufades [fig.11].

És el cas de l'accés a la capella que es troba a la galeria nord [fig.12]: a on correspondria una gran porta central, aquesta es fa més petita i queda desplaçada a un costat, havent permès, això sí, que avui s'hi hagi pogut fer accessible mitjançant una rampa lateral. La capella, culminada a mitjans del segle XVIII i que tal i com s'ha esmentat ocupa l'ala nord del conjunt, segueix el model de les esglésies construïdes a partir del XVII seguint l'exemple de l'Escola del Camp: una nau única de capçalera plana, coberta amb una volta de canó intersecada amb llunetes, amb un cor elevat als peus de la nau i unes capelles laterals, en aquest cas d'un metre escàs de profunditat, sota arcs de mig punt emmarcats en un alçat de pilastres i entaulaments de llenguatge clàssic [fig.13,14,15].

Essent un edifici públic i de dimensions considerables, a més d'imprescindible a la zona de la capella per aguantar el pes de la volta, els murs són de paredat més o menys irregular, cosa que es pot apreciar en alguna part de la façana lateral que no està arrebossada. A les estances de l'hospital pròpiament dit els sostres originals són fets amb bigues de fusta, de la mateixa manera que a les cobertes de teula se'ls generen els vessants amb encavallades triangulars del mateix material. Les cantoneres dels murs, així com els brancals i llindes de les obertures, són majoritàriament de pedra picada granítica, del tipus “ull de serp”, molt utilitzat en construccions de la zona; en canvi, a la portalada d'accés principal a l'hospital, i en algunes altres obertures d'aquest parament, la pedra utilitzada és la de Montjuïc (gres).

2.2 Quines qüestions ens suscita?

Un cop constatada la singularitat física de l'edifici en qüestió, sabent que l'Hospital és una institució fundada el 1647 a partir del llegat testamentari del prevere mataroní Jaume Sala, i que l'edifici actual entrà en funcionament aproximadament cent anys després, de seguida podem plantejar unes qüestions de partida per acostar-nos al fenomen “hospital” dins la ciutat:

-Llegant uns immobles per establir-hi un hospital, el testament de Jaume Sala ens incita a pensar que la ciutat, per una demografia creixent, necessitava un equipament d'aquesta mena. Quina assistència sanitària podia tenir, doncs, Mataró fins aquell moment? Encerclada per muralles però amb edificis extramurs com els que acolliren l'hospital, quina fesomia física tenia la ciutat?

-Quin protagonisme comptava el prevere Jaume Sala a Mataró? Fins a quin punt podia ser habitual aquesta actitud de beneficència per part dels prohoms envers la seva ciutat?

-Fins uns quants anys després no s'inicià la construcció de l'hospital que coneixem avui. Se'n pot saber alguna cosa més, dels edificis i de la capella inicials? I el bastiment del nou edifici, fou

obra d'algun tracista o mestre de cases conegut?

-On podem trobar els referents, per a un hospital, d'una tipologia edificatòria tant distintiva com la de l'edifici organitzat entorn un claustre? Pel què fa als elements arquitectònics decoratius, es corresponen als context artístic del moment en què foren concebuts? Podem clarificar el palimpsest visible de reformes, ampliacions i restauracions que ha patit el conjunt?

-Com la institució ha influït en l'activitat de la ciutat? Més enllà de la funció estrictament hospitalària, quines interaccions s'han produït amb la ciutadania (patronatges, records, vivències, festivitats)? I aquesta funció hospitalària, que amb la inauguració del nou hospital el 1999 avui és mínima, ha funcionat sempre de la mateixa manera?

2.3 La història de l'hospital. Primeres respostes

Malgrat un passat destacat en l'època romana com a ciutat d'*Iluro*, durant el segle XV Mataró era només un petit nucli urbà envoltat de masos agrícoles de jurisdicció feudal, essent des de 1424 un “carrer de Barcelona”, la qual cosa significava que depenia administrativament de la ciutat comtal. El 1480 fou nomenada vila reial i no és fins el període 1520-1570 que es consolida un primer creixement urbà, amb unes drassanes funcionant a la platja el 1521 i la consagració de l'església de Santa Maria el 1526⁵. El 1570 és l'any en què es construeixen les muralles per encerclar la vila, un projecte que deixarà fora la ciutat tancada petits nuclis com el nascut a l'encreuament del Camí Ral amb la riera del Pou d'Avall, a on avui trobem l'hospital. En aquest moment s'inicia un segon creixement a la perifèria que serà important fins el 1600, tot i que no serà consolidat urbanísticament fins a una nova onada de desenvolupament entre finals del segle XVII i inicis del XVIII⁶.

És en aquest context que a Mataró ja hi funcionava, al segle XVI, l'Hospital de pobres de Santa Magdalena, ubicat a la Riera i al mateix indret a on avui hi ha l'Ajuntament; amb el creixement de la ciutat, havien començat a sovintejar episodis de pesta i de còlera. L'edifici comptava amb una capella dedicada a la santa a on s'hi reunia el Consell de la Vila, que era l'òrgan que s'encarregava de nomenar els administradors de l'hospital, i segons un inventari de 1593 disposava, entre d'altres pertinences, de vuit llits⁷. El 1585 el rei Felip II havia concedit a la institució el privilegi, tal i com ja el tenia l'hospital de la Santa Creu de Barcelona, d'heretar les

5 Notes extretes de Garcia, A., Guàrdia, M., *La construcció d'una ciutat: Mataró 1500-1900*, Patronat Municipal de Cultura, Mataró, 1989

6 Per aprofundir en com es duïen a terme aquests creixements urbans, en forma de les anomenades “cases de cos”, és interessant llegir l'article de Manel Salicrú, “La casa de cos de Mataró”, a *Fulls*, núm.35, Mataró, 1989

7 Informacions d'aquest paràgraf extretes de Joaquim Llovet, *Mataró: dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*, Caixa Laietana, Mataró, 2000

possessions d'aquells que hi morissin sense haver fet testament. I en una mostra més que ja era una institució de certa rellevància, el 1599 la Diputació del General de Catalunya li havia fet un donatiu de quaranta lliures.

Però el donatiu més decisiu que rebé l'hospital fou el llegat de mossèn Jaume Sala, que signà testament⁸ el 12 de desembre de 1644, cinc dies abans de morir. Aquest prevere mataroní havia nascut el 1576 en una família de negociants, que el seu pare havia fet prosperar dedicant-se al comerç marítim amb l'illa de Menorca. Ajudant el seu pare i essent-ne l'hereu, pogué mostrar al llarg de la vida una gran generositat envers els seus convilatans, a qui sovint deixava diners que anotava al *Llibre de Dèbit i Crèdit de Mn Jaume Sala, prevere de Mataró*⁹; aquesta benevolència féu que freqüentment fos nomenat marmessor dels testaments que feien molts mataronins.

En el seu testament, redactat pel notari Antoni Puig, Jaume Sala llegà a la institució dues cases i uns horts que posseïa al carrer del Pou d'Avall per tal que s'hi pogués traslladar l'hospital, fent-hi les obres que calguessin i aixecant una capella dedicada a Sant Jaume i a Santa Magdalena, on s'hi hauria de celebrar una missa diària. Ara bé, deixava la llibertat als administradors de l'Hospital, nomenats per la Universitat (l'Ajuntament de llavors), de fer efectiva o no aquesta possibilitat. Només posà una condició: si es feia el trasllat a les cases existents, l'hospital passaria a dir-se *Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena*; si es decidia fer un edifici de nova construcció i en un altre indret, se'n diria *Hospital de Sant Jaume*. El testament, a part d'especificar altres llegats a particulars i altres aspectes com els detalls de la seva sepultura i les cerimònies d'enterrament desitjades, determinava que si el llegat no era acceptat les propietats passarien a l'hereu de la branca del seu pare.

Fou el 22 de març de 1647 que els marmessors del testament lliuraren¹⁰ els immobles ja reformats als administradors de l'hospital, data que es considera la fundació de l'Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena com a institució. A les dues cases inicials, s'hi havia afegit una tercera parcel·la a migdia, obtinguda per permuta, a on s'hi havia construït la capella inicial, consagrada als dos sants el 1646.

Aquests primers edificis foren utilitzats molt més enllà de 1712, data en què es concedí a l'Hospital l'extracció de la pedrera municipal i en què es posà la primera pedra de la nova capella¹¹. En una vista aèria de la ciutat de 1716, traçada per un enginyer borbònic després de la Guerra de Successió¹², encara es pot veure l'edifici singular i ressaltat de l'hospital, que de forma esquemàtica

8 Consultable al MASMM i a l'ACM, fou estudiat per Miquel Brullet, "Mossèn Jaume Sala, prevere", a *Fulls*, núm.3, Mataró, 1978, publicació d'on s'extreu la informació exposada en aquest i el següent paràgraf.

9 Consultable al MASMM.

10 El document sobre aquest episodi va ser trobat a l'ACA per Joaquim Aguilar, i permeté a Manel Salicrú escriure l'article sobre com eren les primeres cases de l'hospital (veure nota 4)

11 Llovet, J., op. cit., pàg. 210

12 Vist a la publicació Garcia, A., Guàrdia, M., op. cit., pàg.396

mostra un volum més destacat a la part central del carrer, no pas a la cantonada, que podria ser la capella antiga. Més posteriorment, el 1739 la Universitat aprovà un canvi en el projecte per a fer l'església més gran i ampliar el conjunt amb tres parcel·les més al sud; la capella que avui coneixem s'inaugurà finalment el 1747, per bé que el portal devia estar ja construït el 1741, data que es pot veure inscrita a la llinda.

Durant aquest segle i fins el 1791 tingueren cura dels malalts l'ordre religiosa dels Germans de Sant Joan de Déu, i de les malaltes, serventes assalariades de la població¹³. En aquesta data, però, comencen a arribar a Mataró els Germans de la Caritat, una associació seglar creada a Barcelona el 1784. El 1803 hi hagué el relleu definitiu, amb la creació, com també passà en d'altres localitats, de les Germanes de la Caritat de Mataró, aquestes sí religioses, que tindrien cura dels malalts fins el 1898; amb el compromís de ser mantingudes per l'ajuntament, portarien l'escut de la ciutat com a distintiu. En el moment inicial s'instal·laren a l'hospital tres Germanes, que al llarg del segle anirien augmentant en nombre.

A cavall entre aquests segles XVIII i XIX es visqué un llarg plet entre l'administrador de l'Hospital, Jaume Ferrer i Albareda, i l'Ajuntament¹⁴. El primer, que havia aconseguit una gran prosperitat per la institució, volia treure's de sobre la tutela de l'administració municipal, i inicià així el 1794 un procés que no es resoldria en favor de l'ajuntament fins el 1803, quan restablí de manera solemne la seva autoritat i prengué mesures com, apuntada anteriorment, la institució oficial de les Germanes de la Caritat.

Durant el segle XIX es pot destacar l'arribada progressiva de nous elements que van modernitzant l'edifici i acostant-lo a l'equipament que avui dia podem imaginar com a hospital, fruit de donatius de ciutadans¹⁵: el 1803 s'incorporà l'apotecaria gràcies al llegat d'Agustí Coronado i Tarau, el 1848 Pascual Madoz descriu l'edifici indicant que s'estaven construint les galeries del porxo¹⁶ i una escala imperial d'accés al pis, la barana de la qual fou pagada per mataronins residents a l'Havana (Cuba)¹⁷, i el 1892 el donatiu de l'empresari Joaquim Coll i Regàs permeté introduir la hidroteràpia amb una sala de dutxes. El 1888, a part d'una desena de Germanes de la Caritat, hi havia un personal fix constituït per dos metges, un dentista i l'apotecari; el segle culminaria amb un nou canvi en les serventes, quan el 1898 les Germanes de la Caritat s'integraren a l'ordre de les Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül.

13 Per a una informació més detallada sobre aquest aspecte, es pot consultar Ramon Reixach, "Vivint amb els malalts pobres. La comunitat resident de l'hospital de Mataró s.XVIII-XIX", a *Fulls*, núm.85, Mataró, 2006

14 Llovet, op. cit., pàg. 212

15 Llovet, op. cit., pàg. 328

16 Aquest fet explicaria la no concordància entre les voltes de la galeria i les portes a l'edifici. Veure apartat 2.1

17 Tal i com recordava una placa abans que l'escala fos enderrocada, a mitjans segle XX, per guanyar espai per habitacions. Font oral Manel Salicrú.

Una curiosa activitat que es perpetuà durant aquest segle a l'hospital fou el teatre¹⁸, impulsada pels administradors amb l'afany de subsistir econòmicament, doncs amb els donatius i les rendes dels béns que posseïen no n'hi havia prou. Havent obtingut per part de l'Ajuntament el monopoli dels jocs de billar el 1802, hi hagué a l'edifici una sala dedicada a les actuacions teatrals fins el 1831, any en què es retirà per fer lloc als malalts. El 1816, la privativa sobre els jocs s'havia ampliat també als balls i altres diversions com el teatre. Així, s'impulsà la creació del Teatre Principal, l'actual Foment, que des de 1847 a 1913 fou propietat de l'hospital¹⁹.

El nou segle s'inicià amb greus dificultats econòmiques, com alertava el *Diario de Mataró* el 1901²⁰ i com ho mostra un pamflet editat el 1913²¹ demanant ajuda monetària a la població. Tot i això, fou el 1903 en què l'arquitecte municipal Eduard Ferrés projectà la reforma²² de l'edifici més important fins llavors: les tres ales d'habitacions entorn el claustre s'ampliaren amb un segon pis seguint la composició de la planta primera existent, s'adequà una nova farmàcia a la planta baixa i es reformaren els dormitoris de les monges i les habitacions del primer pis.

El 1924 l'edifici també completà un primer pis al cos sud²³, reforma pagada per la Caja de Ahorros i Monte Piedad de Mataró que inclogué un nou servei de radiologia i una nova sala d'operacions. La mateixa entitat també impulsà a les dependències de l'hospital un dispensari antituberculós que funcionà de 1935 i fins a 1975²⁴, any en què es construí un nou edifici de consultoris a l'altra banda del carrer de Sant Pelegri²⁵, que restà unit a l'edifici original per un pont-passadís sobre el carrer fins que a inicis del segle XXI es suprimí.

Des de 1909, amb la creació de *Montepío la Alianza Mataronesa*, i 1911, en què nasqué *Nueva Alianza mataronesa*, amb uns 11.000 associats entre totes dues el 1914²⁶, l'Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena convisqué amb altres institucions assistencials, en aquest cas de caràcter corporatiu i no de beneficència, que complementaven el servei sanitari a la ciutat. L'Hospital continuà menat com a entitat privada per la seva Junta d'Administradors i les institucions religioses implicades, amb un breu parèntesi durant la Guerra Civil en què passà a ser l'*Hospital Municipal de Mataró*, si bé a partir dels anys quaranta comença a cedir les instal·lacions als metges del *Seguro Obligatorio de Enfermedad*. És en aquest període que, com explica en les seves memòries el qui fou el metge-director de l'hospital, Lluís Viladevall i Matheu (1881-1963), es va perdre el caràcter

18 Llovet, *op. cit.*, pàg. 330

19 Veure apartat 4.4 per més informació.

20 *Diario de Mataró y la comarca*, 26 d'octubre de 1901, pàg. 2 citat a Manuel Cusachs, "Mataró, a cavall dels segles XIX i XX (1900-1901)", a *Fulls*, núm.68, Mataró, 2000

21 Document arxivat al MASMM

22 *Diario de Mataró y la comarca*, 22 de desembre de 1903, pàgs. 1 i 2.

23 Expedient d'obra arxivat a l'ACM (1-5-11-06, veure Annex 1)

24 Llovet, J., *op. cit.*, pàg. 480

25 Expedient d'obra arxivat a l'ACM (FOM-0663-5, veure Annex 1)

26 Llovet, J., *op. cit.*, pàg. 479

benèfic, d'ajuda als pobres, que havia tingut l'entitat; el facultatiu denuncià que sovint administradors i metges del *seguro* actuaven com si l'hospital fos una clínica privada²⁷.

Actualment, la Fundació Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena és la propietària de la institució, que lloga les instal·lacions a la Seguretat Social. El 1990, amb la Llei d'Ordenació Sanitària de Catalunya i la creació del Servei Català de la Salut²⁸, es posaren les bases per a la creació del Consorci Sanitari de Mataró el 1992, integrat per la Fundació, l'Ajuntament i l'*Aliança Mataronina*; més tard, el 1998, nasqué el Consorci Sanitari del Maresme, que amb la participació de la Generalitat de Catalunya i el Consell Comarcal impulsà la construcció del nou hospital als afores de la ciutat, inaugurat el 1999. L'hospital històric, ja obsolet per les necessitats actuals, serveix avui per allotjar-hi malalts terminals o de recuperacions llargues.

Cronologia dels fets més importants:

s.XVI	Hospital de pobres de Santa Magdalena, a la Riera
1644	Testament de Jaume Sala
1647	Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena, al Pou d'Avall
1712	Inici de les obres per substituir les cases velles per un nou edifici
1747	Inauguració de la capella de Sant Jaume i Santa Magdalena
1803	Creació de les Germanes de la Caritat de Mataró
1848	Construcció de les galeries del claustre i de l'escala imperial
1898	Arribada de les Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül
1903	Reforma d'Eduard Ferrés, construcció del 2n pis
1924	Nova reforma, construcció del quiròfan al cos sud
1999	Inauguració de l'Hospital Comarcal del Maresme

²⁷ Viladevall, Ll., op. cit., pàg. 21

²⁸ Montaner, F., *Hospital de Mataró*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1999

3. D'on ve? El llegat de la tradició hospitalària i l'arquitectura dels hospitals

L'origen dels hospitals el trobem a l'edat mitjana sota l'impuls d'organitzacions religioses que feien de la caritat i l'hospitalitat valors intrínsecs del cristianisme; calia oferir, als més desvalguts com ara pobres, malalts, orfes o peregrins, un lloc on poder-se hostatjar. De fet, la paraula hospital té l'origen etimològic en *hospes*, és a dir, hoste²⁹; d'aquesta manera, i com també ens recorda l'historiador Antoni Conejo³⁰, sota el concepte d'hospital o *Spital* s'englobaren institucions de mena i contextos molt diversos.

Per il·lustrar-les, es fa interessant apuntar la classificació que en féu l'arquitecte Cèsar Martinell³¹ (1888-1973), que decidí catalogar els hospitals segons les variables “emplaçament”, “malalties” a què eren dedicats o “estament” al què pertanyien els malalts. Segons l'emplaçament podien estar en pobles o bé en zones despoblades; en aquest darrer cas destacarien els establiments que s'escamparen per tot l'occident cristià per allotjar els peregrins a Terra Santa, menades per l'ordre de Sant Joan de Jerusalem, o per altres ordres com la dels Templers o la dels Hospitalers. Cercant establiments especialitzats en una malaltia concreta sobresortirien les leproseries, sota el patronatge habitual de Santa Margarida primer, i posteriorment el de Sant Llàtzer i Santa Magdalena. Finalment, els anomenats “hospitals” podien estar destinats a peregrins, a capellans, a gremis com el de pescadors, als jueus, etc.

En tot cas, inicialment, els hospitals, ja fossin fundats per ordres religioses o per autoritats civils, tenien com a funció principal donar alberg i consol espiritual a qui no en tenia³². El fet de curar, malgrat que la medicina escolàstica ja estudiava les causes de les malalties, fracassava; així, no existia la idea del metge resident, o com a molt hi anava un barber a fer de cirurgià. A les ciutats no s'hi haurien establert hospitals fins al segle XII, coincidint amb el desenvolupament urbà de l'època i amb un augment de la participació dels laics en la vida espiritual, en forma de germandats hospitalàries al servei dels pobres i malalts. I no fou fins a l'epidèmia de Pesta Negra de 1348 que els metges com a tals tingueren una certa revalorització³³, iniciant el camí que hauria d'anar substituint l'“assistència” per la “ciència”³⁴, amb l'arribada dels especiers o els apotecaris, i d'una

29 Leistikow, D., *Edificios hospitalarios en Europa durante diez siglos: historia de la arquitectura hospitalaria*, trad. Dr. Aragón, Boehringer Sohn, Ingelheim am Rhein, 1967

30 Conejo, A., *Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana. L'arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer renaixement*, Tesi doctoral Universitat de Barcelona, 2002

31 Martinell, C., *op.cit.*

32 Leistikow, D., *op.cit.*

33 Conejo, A., *op. cit.*

34 Dicotomia explicada a *Patrimoni hospitalari. Un recorregut a través d'Europa*, Monum Éditions du patrimoine, París, 2001

creixent especialització.

Pel que fa a la concreció material dels edificis hospitalaris, Martinell arribà a cinc conclusions arquitectòniques: la primera és que els hospitals podien establir-se en cases particulars, tal i com hem vist a Mataró a la segona meitat del XVII; en segon lloc, si hi havia possibilitats, es construïen edificis nous de grans sales, que farien ús de l'arc de diafragma; seguint un criteri evolucionista, la tercera conclusió de Martinell és que posteriorment les naus es distribuïrien entorn un pati quadrat, sovint dotat de galeries; malgrat la sempre presència de les capelles, aquestes no tindrien per què dependre arquitectònicament de l'edifici de l'hospital pròpiament dit: de vegades es situarien en emplaçaments independents; i finalment, l'arquitecte de Valls destacà, de l'arquitectura dels hospitals medievals catalans, la sobrietat però també la bellesa de les formes.

De tota manera, pels diferents models arquitectònics que es poden trobar i per la pròpia diversitat en la institució hospitalària que s'ha esmentat, el patrimoni hospitalari europeu ha estat classificat³⁵ en vuit tipus diferents: hospitals “llotja”, cases hospitalàries, clàssics o quadriculats (com seria el cas de Mataró), organitzats per pavellons en planta (podem pensar en l'hospital modernista de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona, de Domènech i Montaner), palaus hospitalaris, i, essent els més contemporanis, monoblocs, torres sobre sòcol (com el Trias i Pujol de Badalona o el propi Hospital nou de Mataró), o poliblocs. Antoni Conejo, centrat en els hospitals medievals, proposa a nivell europeu les tipologies³⁶ claustral, palatí, castral, basilical i cruciforme. La més estesa seria la claustral, que segons aquest autor hauria tingut un prototip en la infermeria dibuixada en el plànol de l'abadia de Sant Gall³⁷, i que presentaria sempre una església adjacent per satisfer l'espiritualitat medieval, per a la qual la pregària era un deure de malalts i no malalts.

En el cas particular català, Joan A. Adell³⁸ fa una primera distinció cronològica, apuntant que fins al segle XIII el que existien sobretot eren hospitals de camí o integrats en conjunts monàstics, només exceptuant tres casos molt concrets: Sant Julià de Besalú, Santa Tecla de Tarragona, i el d'en Colom de Barcelona; tots tres, constituïts per grans sales rectangulars cobertes amb embigat o amb volta, i presentant una façana principal decorada tot remarcant la singularitat de l'edifici. A partir del XIV apareixerien els hospitals urbans gòtics, distingint-se una tipologia més pròpia d'aquest segle, la dels hospitals “de sala” molt alta coberta amb arcs de diafragma, i des del segle XV la dels “casals urbans”, organitzats entorn un pati interior, d'escala més humana però amb una façana i uns espais comuns monumentalitzats.

35 Seguint la proposta de *Patrimoni hospitalari. Un recorregut a través d'Europa*

36 Conejo, A., *op. cit.*

37 El plànol per a l'Abadia de Sant Gall fou traçat el segle IX, de manera ideal, per a establir com havia de ser un monestir segons la regla benedictina.

38 Adell i Gisbert, Joan A., “Els hospitals urbans”, a *L'art gòtic a Catalunya*, volum Arquitectura III, Barcelona: Enciclopèdia catalana, 2003, pàgs.196-199

D'aquest darrer cas en serien exemple l'Hospital d'en Llobera de Solsona (1411), el de Santa Maria de Lleida (1454), el de Sant Joan de l'Espluga de Francolí o el de Santa Magdalena de Montblanc (1535). Aquest model organitzatiu és el que van prendre edificis posteriors com la Casa de la Convalescència de Barcelona (1629) o el que ens ocupa, l'Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena de Mataró (c.1747), si bé ja amb altres llenguatges arquitectònics, els pertinents a cada època.

4. Què ha significat per als mataronins? Interaccions amb la ciutat

Analitzat el context que ens duu a la configuració de l'edifici i a la institució de l'Hospital tal i com és, és el moment de veure com aquest, al seu torn, ha influït en la vida de la ciutat. I es farà a través de conèixer les persones que hi treballen, els ciutadans i organitzacions que l'han recolzat i, finalment, les activitats que s'hi han generat, ja sigui a l'entorn immediat o impulsades paral·lelament en relació a la institució.

4.1 L'entramat organitzatiu. El personal

L'organització de les activitats de l'hospital es fa a través del personal que hi té la feina, que a part de complir-hi diferents tasques són font del safareig veïnal. Com hem vist, històricament l'Ajuntament o la Universitat nomenava la Junta d'administradors, que era la que s'encarregava d'elaborar i fer complir els diversos reglaments que ha tingut l'hospital, i de gestionar l'economia i el dia a dia del personal, que segons el reglament de 1912³⁹ era compost per: un metge director, un metge suplent, un metge practicant, un farmacèutic, les filles de la caritat fent tasques de cura i de neteja, aquestes sota el mandat d'una Germana Superiora que formava part de la Junta, i un capellà vicari encarregat de la capella i les celebracions religioses.

a) Els metges

Tal i com aporta Jaume Bruguera⁴⁰, tradicionalment i contràriament del què passa avui, haver d'anar a l'hospital era l'última opció per a qualsevol malalt; mal senyal si calia anar-hi, perquè massa sovint no se'n sortia viu i es passava a formar part del registre de defuncions del qual se n'encarregava el vicari. Ara bé, tal i com apunta Carles Viladevall⁴¹, l'arribada del metge a casa, fos l'hora que fos, era el primer remei "psicològic" per a uns pacients que llavors se sentien salvats: tindrien diagnosi i un remei a seguir per curar-se. Per això els metges eren una figura coneguda i rellevant entre la població, i que poden ser recordats fàcilment per aquells a qui van tractar i les seves famílies.

D'entre els metges més destacats, podem citar Nicolau Guanyabens i Giralt⁴² (1826-1889), que a part de doctor fou músic i composà diverses obres religioses. S'explica que durant l'epidèmia

39 A l'ACM (AH-194-05, veure Annex 1)

40 Veure Annex 2: Fonts orals

41 Veure Annex 2: Fonts orals

42 Més informació a l'article sobre el personatge escrit pel seu descendent Nicolau Guanyabens, "La música de Nicolau Guanyabens i Giralt", a *Fulls*, núm.15, Mataró, 1982

de còlera que patí Mataró el 1854, mentre d'altres metges marxaven de la ciutat per no infectar-se ell seguí visitant pacients, tot il·lustrant aquesta vocació de servei a la ciutadania tant pròpia dels metges tradicionals.

Una vocació que també pot veure's exemplificada en la nissaga dels Viladevall, iniciada per Josep Viladevall i Pruna (1822-1896), que essent titulat des de 1846 arribà a l'hospital el 1867. Tal i com expliquen les memòries del seu nét Lluís Viladevall i Matheu (1881-1962), el primer dels Viladevall fou l'impulsor de la regularització del servei als malalts, abans més aviat caòtic i en mans de la bona voluntat de les monges, i de l'establiment d'una farmàcia pròpia a l'hospital, de la qual se n'encarregaren dues monges a qui ensinistrà per a tal propòsit: *“Posà la Farmacia a l'estil d'aquell temps, guarnida amb tres rengles atapaits d'aquells pots grossos de faians de forma clàssica i lletres blaves, i d'altres mitjans i més petits en els prestatges mes amanosos i els armaris”*.⁴³

El substituï el seu fill Lluís Viladevall i Malgà (1855-1926), que si bé dirigí mèdicament l'hospital poc més d'un any, *“va introduir indiscutibles milloras definitivas: augmentarà les intervencions quirúrgiques i operacions, inaugurarà l'anestesia per cloroform, les injeccions hipodèrmiques, l'enguixat en les fractures, les aplicacions elèctriques, i les dutxas, que un ric client seu (el Sr. Coll i Regàs) instal·là esplendidament en l'Hospital; además, imposà per tot l'antiseptia i la asepsia, i l'aislament rigorós dels contagiosos.”*⁴⁴. Discrepàncies amb la Junta, que atorgà finalment la plaça a un altre facultatiu, impediren que aquest metge preocupat pel benestar dels seus conciutadans estigués més temps en el càrrec. La inquietud social d'aquest metge es féu palesa amb l'autoria, conjuntament amb l'arquitecte i també mataroní Josep Puig i Cadafalch, de l'informe⁴⁵ publicat el 1895 que analitzava la salubritat de la ciutat i el per què de tantes epidèmies. Aquest estudi evidenciava la necessitat de completar i modernitzar la xarxa de clavegueram, eliminar els pous negres i renovar les conduccions d'aigua potable. És interessant llegir què diu aquesta publicació (pàg.24) sobre l'Hospital:

“Hospital de San Jaime y Santa Magdalena

Es el único que existe en la ciudad y comprende una extensión superficial de unos 2400 metros cuadrados. Aunque de antiguo construido, reúne condiciones higiénicas bastante aceptables. Sus salas, espaciosas, bien aireadas, de techo elevado y con las camas dispuestas alrededor a distancias convenientes una de otra, comunican al exterior por una de sus caras y por la otra à una galeria que circuye un vasto patio central.

El único defecto importante que cabe señalar, es que la sala destinada à

43 Viladevall, C., op. cit., pàg.2

44 Viladevall C., op. cit., pàg.2

45 Viladevall y Malgà, L. y Puig y Cadafalch, J., *Memoria sobre el estado sanitario de la ciudad de Mataró*, Mataró, 1895

enfermedades epidémicas sea única y forme parte del edificio, ocupando la planta baja del ala occidental. Esto y la carencia de medios que obliga a limitar el personal, que cuida al mismo tiempo a los enfermos de afectos comunes y a los que sufren dolencias contagiosas, dá lugar a que frecuentemente se registren casos interiores de infección, circunstancia de todo punto lamentable y que debería remediarse construyendo pabellones aislados con destino a las enfermedades específicas.

Generalmente la población hospitalaria es de 30 a 34 enfermos de ambos sexos. En el último quinquenio ingresaron 1238 enfermos (652 mujeres y 586 hombres). De éstos murieron 55: 2 de viruela, 1 de fiebre tifoidea, 6 de tuberculosis, 14 de enfermedades del aparato circulatorio, 9 de las del respiratorio, 9 del cerebro-espinal, 4 del gènito-urinario, 3 del digestivo y los restantes de enfermedades no clasificadas.”

Segons recorda el seu nét Carles Viladevall, l'avi fou d'aquells darrers metges, encara receptant en llatí, que anaven a visitar pacients sense cobrar, amb un “ja ho trobarem” que s'especificava segons les possibilitats econòmiques que el doctor podia copsar; quan s'acostaven les festes de Nadal a casa del metge els arribava un bon problema, donat que els malalts a qui havia tractat li saturaven el rebost amb donatius mostra del seu agraïment.

El 1910 arribà a l'hospital Lluís Viladevall i Matheu, després del pas dels doctors Barba i March, als qui l'autor de les memòries, sempre recel·lós de la Junta per intromissió a la seva tasca, no deixa de criticar ferotgement, acusant el primer d'haver fet pagar als malalts pobres. En el text reivindica la funció d'hospital per als pobres, criticant als administradors per oblidar sovint aquesta vocació i per fer despeses absurdes com una reforma ben desafortunada, sense criteri mèdic, a la sala d'operacions el 1942. Per fer front al continu problema de finançament, el doctor Viladevall creà, al marge de la institució, el recordat “cuarto blau”, per treure algun benefici d'aquells malalts que, a diferència dels pobres, sí es podien pagar l'estada i les cures a l'hospital.

El tercer dels Viladevall va estar a la direcció mèdica de l'hospital durant gairebé mig segle, fins el 1958, i fou un gran testimoni, a més per haver-ho deixat escrit en les seves memòries, del pas de l'hospital tradicional de beneficència a l'eclosió de l'hospital modern de servei públic. Les friccions entre les dues èpoques poden ser evocades amb anècdotes de la seva relació amb les monges, a les qui sovint havia de renyar, amistosament, per pretendre ajudar els pacients greus resant en un racó enlloc d'estar per la feina, tal i com explica el seu nebot.

Va ser dels pioners en defensar que els “bojos i perturbats” s'havien de tractar com a malalts i no tancar-los al *cuarto* fosc com fins llavors, on encara es posaven més histèrics. Veié com, sense ser-ne partidari, els nous metges havien de prendre una especialització; ell, que havia sigut un metge

generalista amb un gran ull clínic per diagnosticar malalties, anà observant com els metges joves tenien nous i propis criteris, que sovint no coincidien amb el seu. Així que s'adonà que ja no se'l tenia tant en compte com al principi, decidí retirar-se i escriure les seves memòries.

D'altres noms potser no tant il·lustres però sí recordats, en podria ser exemple el doctor Bassas, que a mitjans del segle XX s'encarregava dels parts amb l'assistència de sor Isidora. Maria Casadevall⁴⁶, que patí un part complicat del primer fill, explica que era un metge amb molt mal caràcter, que caminava coix i amb una cama de fusta des de la guerra, i al ningú refiar-se'n, corria la brama que infectava les dones. Però malgrat les exclamacions patidores “*ai Dios Santo, ai Dios Santo*” de sor Isidora, l'home féu una bona feina i l'operació culminà amb èxit.

b) *Les monges*

Durant molts anys les monges van ser les principals protagonistes de la vida diària i de l'assistència mèdica a l'hospital, i encara més quan hi havia un sol metge. Com s'ha esmentat⁴⁷, a partir de 1898 van pertànyer a l'ordre de les Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül, havent sigut abans, des de 1803, instituïdes com a Germanes de la Caritat de Mataró. Prèviament havia tingut cura de l'hospital l'ordre masculina dels Germans de Sant Joan de Déu, que es servien, per atendre les dones, de serventes mataronines assalariades.

Les germanes, a part de resar com s'ha vist, es cuidaven de les feines domèstiques com el fet de cuinar i fregar, però també feien d'infermeres ajudant els metges; algunes fins i tot podien posar injeccions. Sovint comptaven amb l'ajuda de gent que no es podia valdre d'ella mateixa (els “curts de gambals”), i que a l'hospital hi podien trobar una tasca a fer; com recorden els Aliberas⁴⁸, durant anys hi hagué treballant de mosso en Jaume, un noi que era orfe i sord, o un infermer, en Pepito, que sempre anava darrere el capellà.

Abans d'anar quedant arraconades a partir dels anys vuitanta, hi havia sempre una desena de germanes que dormien al primer pis de l'ala nord, a una habitació anomenada “de les Santes”. Sor Enriqueta es cuidà durant molts anys d'anar a comprar a plaça, essent la que “tallava el bacallà” o la “*mandona*”, mentre que sor Cordero o *Corderito* segons la font, molt esquivada físicament, és recordada perquè no deixava de repartir medalletes als malalts i visitants; es diu que de manera freqüent feia la malifeta de posar una medalleta al calaix d'un metge que era testimoni de Jehovà, per tal de protegir-lo a ell i els seus pacients. D'altres noms recordats foren sor Lluïsa, que era molt baixeta, sor Francisca, la cuinera i de les poques que durant la guerra es quedà a l'Hospital, sor Maria Teresa, que tocava l'harmònica, dues sor Concepció, una d'elles molt orgullosa de ser

46 Veure Annex 2: Fonts orals

47 Veure apartat 2.3

48 Veure Annex 2: Fonts orals

d'Arbeca, sor Encarnación, la que s'estava amb els tuberculosos, i sor Pilar, sor Valeriana, sor Mercedes o sor Marcelina.

Les monges formaven part de la vida del veïnat, i, comenten les fonts orals, quan alguna d'elles marxava sempre sabia greu. Amb la construcció del nou hospital el 1999, dues d'elles, amb títol d'infermeres, encara hi van anar a treballar com a assalariades. Avui en dia encara n'hi ha alguna servint al menjador social de Sant Joaquim que es troba al Camí Ral.

c) El vicari

Un altre personatge rellevant a la vida de l'hospital era el capellà. La capella formava part, i avui encara és així, de la Parròquia de Santa Maria; d'aquesta manera, l'encarregat de les celebracions litúrgiques era el tercer vicari de la basílica. Quan les misses eren diàries, a quarts de set del matí (actualment n'hi ha una de setmanal diumenge a les deu), el vicari dormia a l'hospital, en una alcoba darrere la sagristia de la capella.

Durant molts anys ocupà la plaça el carismàtic Mossèn Esteve Dupau, l'últim que residí a l'hospital, que per qüestions de salut havia deixat França per venir a buscar un millor clima. A part del servei a l'hospital, Mossèn Esteve anava a visitar els presos de la Model de Barcelona, de la mateixa manera que podia visitar els Aliberas, quan era convidat a casa seva a veure-hi la televisió. Prèviament hi havia hagut un capellà d'Arenys que, havent servit en una caserna militar, per la Missa del Gall feia tocar la trompeta enlloc de les campanes.

L'activitat religiosa, doncs, no es cenyia als malalts de l'hospital sinó a tot el veïnat, que hi assistia a missa i col·laborava en les activitats relacionades, com podia ser el fer d'escolanet durant la litúrgia, tasca que dos amics d'infància s'alternaven cada diumenge.

4.2 La ciutat que treballa per a l'hospital:

En tant que institució al servei de la població de Mataró, l'hospital de pobres ha rebut l'impuls i el suport econòmic, material o personal, de nombrosos mataronins.

a) *Donatius, llegats i testaments*

Ja des de l'origen de la seu actual podem veure el paper clau dels llegats: fou el testament de Jaume Sala el què atorgà les dues cases que posseïa al lloc on avui s'alça l'hospital. I tal i com s'ha esmentat, nombroses millores i reformes de l'edifici han sigut possibles gràcies a donatius: l'apotecaria el 1803, l'escala imperial en les obres de 1848, pagada per havaners mataronins, o les dutxes finançades el 1898 per Coll i Regàs. L'any 1863 es creà la *Caja de ahorros i Monte Piedad de Mataró*, entitat que, destinada a salvaguardar els estalvis dels mataronins, no pot passar desapercebuda en la història de l'hospital: el 1924 aportà els diners necessaris per habilitar el primer quiiròfan “modern”, i anys més tard, pagà el primer ascensor⁴⁹. Molt més recentment, la consessiónaria de l'Autopista de Girona, que circumda Mataró des de 1994, va haver de costejar, a canvi d'obtenir els terrenys per on s'havia de construir la infraestructura, la darrera rehabilitació de la capella, que va renovar la façana, la teulada, la pintura de l'interior, i que substituï els bancs pels actuals pupitres⁵⁰.

És interessant de ressaltar, també, els donatius monetaris o en patrimoni que molta gent anònima testava en favor de l'hospital⁵¹. L'estudiós Jaume Bruguera, que ha respasat diversos documents notariais relacionats amb la ciutat, ha pogut compilar un nombrós llistat d'escriptures relatives a l'Hospital i els seus administradors, d'entre les quals s'hi troben els llegats de molts ciutadans a la institució. A tall d'exemple, el 8 d'octubre de 1828 el notari Torner donava fe de l'inventari encarregat pel vicari de l'Hospital, Josep Maria Sala, i el patró mariner Josep Fornells, marmessors testamentaris d'Ignasi Coll i Dalmau; aquest ciutadà deixava a l'hospital dues cases de cos al carrer de Sant Francesc de Paula, una casa de cos utilitzada com a magatzem a tocar de la platja, una vinya de quatre o cinc quarteres a prop de la riera de Cirera, una peça de terra de vuit o nou quarteres pertanyents al mas Riera, i una altra peça de terra, de regadiu i de cinc quarteres, a Cabrera.

Possessions d'aquesta mena, que podien ser ben llunyanes com una heretat a la ciutat d'Amposta que consta venuda pels administradors⁵² el 1885, permetien a l'Hospital finançar-se amb

49 Segons Manel Salicrú. Veure Annex 2: Fonts orals.

50 Segons Aliberas.

51 Veure cita de Lluís Viladevall a la pàgina 4 d'aquest treball.

52 Com a curiositat onomàstica, la Junta d'Administradors d'aquell any era formada pels noms Joaquim de Palau, Genís Marfà, Jaume Fontrodona, Pelegrí Ferrer, Josep Agustí i Pelegrí Gallifa, signataris de la venda a un tal Ildefons

el pagament dels censals dels qui en feien ús, pagaments que alhora es podien vendre com s'ha pogut veure en algunes escriptures consultades a l'arxiu⁵³.

Un altre exemple, en aquest cas d'un llegat en diners, és el de Gaspar Colomer i Torrent, que el 1849 deixà cinquanta duros per a l'assistència dels pobres convalescents a l'hospital, més un duro a cada un d'ells, que els seria entregat el dia que sortissin de l'hospital. Més recentment i fora de l'àmbit notarial i més oficiós, el Grup Ciclista la Quintana celebrà el 1934 el primer aniversari de la seva fundació organitzant un festival els beneficis del qual van ser donats a l'hospital.

b) La Causa Pia dels Llits de Ferro pels Pobres Malalts

Jaume Bruguera també ha tingut cura de llistar documentació referent a aquesta associació, fundada el 1777 a partir d'un llegat del prevere Fèlix Pla, i que treballà per a l'hospital fins a mitjan segle XIX. Es constituí de manera independent, amb una organització, comptabilitat i junta pròpies, que es reunien periòdicament i que també van començar a rebre llegats de particulars. El seu objectiu era dotar l'hospital de llits fets de ferro, més higiènics, i dels llençols, flassades i matalassos que els calguessin.

Sota l'explícit títol de *“Llibres de Resolucions de les Juntes que deuen celebrar-se en cada un dels dies primers i quinze dels mesos de l'any, per los administradors de la Causa Pia fundada per los hereus de confiança i marmessors del reverent Dr. Fèlix Pla, a efecte de la formació i conservació dels llits de ferro i sos paraments corresponents, per los pobres malalts de l'hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena de Mataró. 28 de juny de 1777”*, es recullen exemples de la interessant i intensa activitat d'aquesta causa pia. En els primers dies de vida l'associació encarregà un model de llit al manyà Llorenç Ros, i ben aviat, l'u d'agost de 1777, s'acordà *“que se fase un llit de ferro, amb les barres travesseres que sien menester i una de llarg ab sa capsalera, describint en ella lo nom del Rvnt. Prevere, Fèlix Pla, fundador”*. Anys després, el 1803, es disposava en l'aprovació dels comptes que *“de l'efectiu existent de 453 lliures, sis diners, s'acordà invertir 153 lliures, sis diners, en llençols, màrfegues i altre roba blanca necessària”*. El 1830, en una acta signada pels llavors tres administradors, el prevere Ignasi Martorell, Fèlix Campllonch-Velada i Eduard Serra, se'ns mostra com ja s'havia iniciat l'activitat del tèxtil a Mataró, resolent *“que s'inverteixin les 136 lliures que existeixen a Caixa, en cobrellits de bombosí blanc, fabricats a la ciutat”*.

Garcia.

53 Veure documents a l'Annex 1.

c) *Els Visitadors del Sant Hospital*

El 1906 la Congregació Mariana de Santa Maria, que també organitzava altres activitats de beneficència, com fer visites a la presó i organitzar, els diumenges al matí, la cataquesi per la seva secció juvenil (els Lluïsos), fundà una secció de Visitadors de l'hospital. Explica Manel Salicrú, el pare del qual formà part d'aquesta associació de Visitadors, que fins anys després de la Guerra Civil hi anaven cada diumenge a fer companyia als malalts; un dels membres, que era barber, aprofitava també per afaitar i tallar els cabells a aquells que ho necessitessin.

Fora d'aquesta organització, també hi havia altres casos de particulars que de tant en tant anaven a l'hospital a ajudar, com aquell “senyor gros del carrer de la Coma”, recorda Encarnació Maymí, que portava carmels als malalts.

4.3 *L'Hospital com a lloc on hi passen coses*

Com s'ha vist, l'hospital és un indret particular per al seu veïnat, un focus d'atenció de la seva curiositat que es manifesta en la institucionalització de diades especials que compten amb la participació de la ciutadania, i en l'interès per l'activitat que s'hi duu a terme, la de l'allotjament dels malalts i d'altres que se'n deriven.

a) *Diades especials*

La diada històrica més lluïda era la del Combregar General⁵⁴, que s'esqueia el diumenge següent al dilluns de Pasqua, l'anomenat dia de Pasqüetes, i que es celebrà almenys des de 1845, any en què els administradors de l'hospital n'acordaren el protocol, i fins ben entrada la segona meitat del segle XX. Aquest dia, una processó formada pel rector, els preveres i els membres de la confraria del Santíssim Sagrament de Santa Maria, sortia de la Basílica per arribar a l'Hospital, on eren rebuts pel vicari i els administradors, i a on possibilitaven la comunió als malalts; si bé combregar per Pasqua és un dels preceptes catòlics, Manel Salicrú, que havia participat en la processó, recorda que no s'obligava a ningú a fer-ho. El seguici, que recorria diversos carrers del centre de la ciutat al ritme del toc d'una campana, anà acompanyat anys després per una banda de músics; Josep Aliberas recorda que era costum que les parelles casades durant el darrer any fossin els pendonistes i cordonistes dels diversos penons que es treien a passejar, així com els portadors del tàlem que aixoplugava les autoritats eclesiàstiques.

⁵⁴ Informació extreta de les fonts orals i de Ramon Reixach, “Vivint amb els malalts pobres. La comunitat resident de l'hospital de Mataró s.XVIII-XIX”, a *Fulls*, núm.85, Mataró, 2006

Essent la capella consagrada a Sant Jaume, una altra diada important era la d'aquest sant, el 25 de juliol; al matí es feia un ofici en què hi assistien totes les autoritats municipals, i a la tarda s'oferien concerts al claustre de l'hospital, mentre les monges repartien pastes per berenar. Per la festivitat de Corpus, concretament el diumenge següent a aquest dia, una de les processons que es feien a la ciutat era la que recorria el veïnat de l'hospital, com consta documentada la de 1772⁵⁵. I fins l'any 1936, durant el període de Quaresma previ a la Setmana Santa, els dilluns es cantava a la capella el *Miserere* compost expressament per Mossèn Manuel Blanch i Puig (1827-1883) el 1860. Més recentment, el dia de Reis, el 6 de gener, es feia passar “ses majestats” per la sala infantil, a on sovint també s'oferia als infants actuacions de pallassos o de jocs de mans.

Actuant com si fos la parròquia del barri anomenat de Baix a mar, la capella de l'hospital també era el lloc de celebracions litúrgiques dels seus habitants, com ara batejos, casaments i enterraments, amb sepultures incloses fins als inicis del s.XIX, quan es començaren a establir mesures higienistes que ho desaconsellaven i ho prohibien. Essent un barri de pescadors i comerciants, també eren freqüents les celebracions d'acció de gràcies un cop retornats de llargs viatges marítims⁵⁶.

b) *Motius de curiositat*

D'una banda, l'activitat de l'hospital gira a l'entorn de la malaltia, i inevitablement, també de la mort, qüestions que són susceptibles de despertar la curiositat morbosa dels veïns i tot el safareig que hi va associat. Jaume Pujol⁵⁷ recorda com de petit li agradava anar a treure el nas a la porta del cos baix de la façana del carrer de l'Hospital, que era per on s'enduien els morts amb el carro de la funerària. Entre els veïns, hi ha el record d'aquell o aquella altra malalta que es varen suïcidar tirant-se per la finestra del claustre, i que eren d'aquell o aquell altre país, i que havien sigut tant desgraciats en vida. O el cas d'aquell motorista que hi va arribar amb una cama escapçada, i que va fer que Josep Aliberas, a l'haver-la vist, passés setmanes abans de tornar a menjar carn.

De l'altra banda, hi ha activitats associades a la divulgació de la ciència mèdica que atreuen a gent aliena a la quotidianitat de l'hospital, com les conferències o seminaris que actualment organitza la Fundació Hospital de Sant Jaume i Sant Magdalena, i que tenen un marc idoni a l'espai de la capella, com hem vist avui dotada de pupitres enlloc dels bancs tradicionals. Salvant les distàncies, ja en temps de Lluís Viladevall havien vingut conferenciants a l'hospital; en una ocasió, deplora el metge en les seves memòries, la Junta va convidar dos xarlatans que pretenien vendre un remei

55 Francesc de Cabanyes, *Bloc mataroní, una manera de fer història*, Patronat Municipal de Cultura, Editorial Alta Fulla, Mataró, 1990, pàg.174

56 Reixach, R., *op. cit.*

57 Veure Annex 2: Fonts orals

miraculós, per a diverses malalties a la vegada, consistent en fer uns tocs al nas.

La capella avui també és utilitzada per a fer-hi concerts corals o de l'Escola de música, de la mateixa manera que a l'espai del claustre s'hi han organitzat exposicions.

4.4 Institucions o activitats vinculades o relacionades

L'organització de l'hospital, a més de l'activitat que li és pròpia, també ha pogut, al llarg de la història, impulsar accions paral·leles a la seva tasca benèfica d'ajuda als malalts pobres; ja fos creant algun negoci que l'ajudés a finançar-se, ja fos relacionant-se amb altres organitzacions per ampliar els serveis.

a) El teatre i altres activitats per finançar-se

El 1803 l'Hospital va heretar⁵⁸ de l'anomenada Junta de Caritat tots els estris necessaris per a l'activitat teatral, des de vestits fins a peces escenogràfiques. Aquesta Junta, creada per l'Ajuntament i el mateix Hospital degut als conflictes bèl·lics del tombant de segle, funcionà de 1799 a 1803 per tal de recollir fons que evitessin la proliferació de pobres pels carrers. Com que amb les almoines no n'hi havia prou per finançar-se, la Junta de Caritat de seguida començà a organitzar nombroses representacions teatrals, de les quals, malgrat haver hagut de fer una forta inversió inicial, de seguida n'obtingué beneficis.

D'aquesta manera, els administradors de l'Hospital continuaren amb un “negoci” que, els anys 1813 i 1814 es convertí en imprescindible per al manteniment de la institució. Tant és així que, el 1815, es documenten unes obres per tal d'habilitar una sala de teatre al mateix hospital, tot estintolant, mitjançant un arc, una paret mestra de l'ala sud-est. A més de les pròpies representacions teatrals, també es feien balls i ja des de 1802 s'era propietari del negoci del billar a Mataró, havent-ne obtingut del rei la “*privativa para tener Juego de Villar abierto en una de sus casas, e invertir su producto en la manutención de los pobres enfermos.*”⁵⁹. Aquesta activitat reportava a l'hospital una quantitat de dues-centes lliures a l'any.

La privativa del billar s'estengué el 1816 als balls i les altres diversions públiques, tal com concedeix una carta de 21 de setembre dirigida als Administradors:

“El Sr. Capitán General de este Principado deseoso de proporcionar los mayores adelantamientos e intereses al Hospital de esta ciudad, quiere que en ella no haya otros

58 Informació extreta de Carme Espriu, “Oci a Mataró: Saraus, comèdies i comedians a finals de segle XVIII”, a *Sessions d'Estudis Mataronins*, núm. VI, Mataró, 1989 i de Joan Esquerra, “Teatre i diversions públiques a Mataró al segle XIX”, a *Sessions d'Estudis Mataronins*, núm. I, Mataró, 1984

59 Citat a Espriu, C., *op. cit.*, pàg.83

*Bayles y diversiones públicas en su teatro más que las que dé el mismo Hospital y personas que hayan contratada con él y estén de acuerdo en lo que fuero justo y regular, entendiéndose siempre con arreglo a las leyes y Ordenes Reales, y animándome el mismo espíritu, lo participo a Vs.ms. para su inteligencia y gobierno.*⁶⁰

Tots aquests entreteniments es feien tant a la sala esmentada de l'hospital, com en d'altres cases que aquest posseïa i arrendava, guardant-se la Junta, això sí, clàusules per controlar qui i el què es representava. En foren exemple la casa de la Gota, la d'en Moles, la casa Griber, un altre local al camí Fondo o la casa Fleca, tal i com també s'ha trobat a l'arxiu⁶¹. La sala de l'hospital només durà fins el 1831, ja que calia ampliar l'estança dels homes, i fou llavors quan es projectà el Teatre Principal al carrer Nou, que entrà en funcionament l'any següent. El 1910 aquest teatre fou llogat a l'entitat Foment Mataroní, la qual adquirí en propietat l'edifici el 1913, moment en el qual l'Hospital es desvinculà de la faràndula.

Una altra activitat relacionada amb l'Hospital fou el *Gran Balneario Mataronés*, una instal·lació de temporada que s'aixecà a tocar de la platja a partir de 1888⁶². Aquests banys, dirigits pel doctor Castells i destinats a qui s'ho podia permetre econòmicament, havien de generar uns beneficis per a l'Hospital, que malauradament no foren els esperats i això féu que el “balneari” durés pocs estius.

b) Altres entitats vinculades a la beneficència

Tal i com passà en la història de l'Hospital, l'asil anomenat Llar Cabanellas⁶³ també nasqué d'un llegat testamentari, en aquest cas el de l'*indiano* Antoni-Martí Cabanelles i Casanovas, que el 1866 va deixar part de la seva fortuna perquè se'n beneficiessin els pobres de Mataró. Els marmessors del testament decidiren invertir els diners en la compra i la construcció d'un asil per a pobres, que va funcionar des de 1874 fins a l'any 2000. Inicialment se n'encarregaren la congregació de les Germanetes dels Pobres, fins que el 1981 n'assumí la gestió la Fundació de l'Hospital; amb la integració al Consorci Sanitari de Mataró i la construcció del nou hospital comarcal, l'assistència que oferia la Llar Cabanelles es traslladà a l'Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena, deixant obert el debat ciutadà, avui encara vigent, entorn l'ús que s'ha de donar a l'edifici de l'antic asil.

Una altra entitat de beneficència, aquesta sí encara en funcionament, és el Menjador de Sant

60 Citat a Esquerra, J., *op. cit.*, pàg. 88

61 A l'ACM hi ha el document (AH-194-03, veure Annex 1) de la cessió el 1848 de la “casa Fleca” per a fer-hi teatre, amb un pressupost de 1867 per tal de fer-hi una reforma.

62 de Cabanyes, F., *op. cit.*, pàg.188

63 Informació extreta de <http://aliesmataro.blogspot.com.es/2010/02/que-en-fem-de-la-llar-cabanelles.html>

Joaquim⁶⁴ del Camí Ral, que serveix diàriament, tret dels diumenges, dinars a aquells que ho necessiten. Fundat l'any 1900 per Miquel Albà i Andreu per oferir menús econòmics als treballadors de la indústria, ja des de 1908 se'n feren càrrec, com ho feien a l'Hospital, les Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül, les quals actualment encara el gestionen de la mà de la Fundació de Sant Joaquim, creada el 1980. A través d'uns vals que es distribueixen a l'Ajuntament, que hi col·labora econòmicament, els darrers temps s'han arribat a repartir fins a 8.500 racions mensuals, tal i com explica Josep Aliberas.

64 Informació extreta de <http://fstjoaquim.entitats.mataro.cat/Home>

5. Conclusions

L'anàlisi dels fets dut a terme fins aquí, ens condueix a concloure aquest estudi de l'Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena amb una doble reflexió: per un cantó, fixant-nos en l'adquisició d'un valor patrimonial a nivell material, entorn l'edifici, i per l'altre copsant com, al llarg del temps, la solidaritat envers els altres s'ha pogut, pel bé de la societat, institucionalitzar.

a) El valor patrimonial

Com s'ha pogut veure, l'edifici de l'hospital és un patrimoni motiu d'orgull que, essent testimoni d'un temps passat, ha esdevingut objecte de ser estudiat, catalogat i preservat. Són nombrosos els estudis que en fan referència i que s'han consultat, així com els records que evoca a aquells amb qui se n'ha parlat; de la mateixa manera, la singularitat que pren com a monument queda expressada en representacions artístiques com la del mural de Manuel Cusachs que il·lustra la portada d'aquest treball.

Aquest sentiment d'afecte i de tinença envers la institució es veu reforçat per la coneixença que es té dels esforços que s'han hagut de fer per mantenir-lo i tirar-lo endavant: des dels donatius econòmics de molts ciutadans al llarg de la història, fins a organitzacions o persones que de manera individual han col·laborat solidàriament en el seu funcionament. Pel bé del col·lectiu, era necessari tenir un indret a on acollir aquella població pobra que no podia tenir una assistència sanitària, familiar, o espiritual quan la necessitava.

I aquest indret, l'edifici de l'hospital, és a on es materialitza aquest afecte. El 6 de novembre de 1978, el ple de l'Ajuntament va aprovar un dictamen en què es plantejava la possibilitat d'enderrocar l'església de l'hospital. Els encarregats del museu arxiu van publicar i enviar a l'alcalde un manifest⁶⁵ posicionant-s'hi en contra, del que podem destacar aquests paràgrafs prou il·lustratius:

“En base a aquell Dictamen l'Equip del Museu Arxiu s'ha dirigit a l'Il·lustre Sr. Alcalde de la Ciutat i al Sr. President de la Junta Administrativa de l'Hospital manifestant:

[...]

-Que l'Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena és una institució mataronina amb gairebé tres segles d'existència, creada en base el llegat fet l'any 1644 pel mataroní Mossèn Jaume Sala. Que els edificis actuals foren iniciats a finals del segle XVII i l'església inaugurada l'any 1747. Que les successives generacions de mataronins hi feren continuades

⁶⁵ Equip del museu arxiu de Santa Maria: “Manifest”, a *Fulls*, núm.3, Mataró, 1978

aportacions de manera que institució i edificis han arribat a nosaltres.

-Que encara que l'església i demés edificis de l'Hospital no són en sí mateixos obres d'una màxima importància arquitectònica, es construïren a la mesura de la Ciutat i són en part imatge de la mateixa. Són per tant Patrimoni Cultural de la Ciutat, i per tant indestructibles.

[...]”

Queda palès en aquest text que el valor patrimonial adquirit per l'edifici va molt més enllà d'una eventual “importància arquitectònica”. I és mitjançant aquest valor que es genera un interès per l'edifici que s'ha anat manifestant, anys després d'aquest manifest i tal i com s'ha explicitat en aquest estudi, amb rehabilitacions com les de la façana o cercant nous usos públics en els seus espais. És aquesta vitalitat la que li ha permès de sobreviure fins avui.

b) La funció social de l'Hospital

Una institució com la de l'Hospital és un exemple de com la solidaritat es pot materialitzar en una organització, la qual adquireix un funció social històricament prou clara en aquest cas: donar allotjament i atenció als malalts pobres; convé destacar la insistència amb què en els documents consultats apareix el fet que està destinat als pobres, de la mateixa manera que ho reclamava el doctor Viladevall i Matheu en les seves memòries: és l'Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena, però hospital de “pobres i malalts”, un *Hospitalis pauperum*. I en un hospital com aquest és on es poden donar trobada individus que tenen la solidaritat i el servei públic com a vocació, com aquells metges antics que anaven a veure els pacients de matinada i sense cobrar-los res, o totes aquelles persones que hi acudien a ajudar i col·laborar així que podien.

A la segona meitat del segle XX, amb l'arribada de l'Estat del Benestar i la Sanitat Pública, aquest voluntarisme es féu menys necessari i deixà pas a una professionalització més marcada de la institució i el seu personal. Aquest fet ha donat peu que avui en dia es pugui veure amb certa nostàlgia aquella solidaritat expressada en la vida de l'Hospital històric: d'una banda, per la posada sobre la taula de la dicotomia entre les “vocacions d'abans” i la “voluntat de negoci d'ara”, val a dir molt subjectiva, i de l'altra, pel fet que durant molts anys els pobres han deixat de ser visibles, tant perquè sortosament n'han sigut menys, com perquè vivim en una societat en què per no ser menys cal mostrar la opulència tant com es pugui.

De tota manera, això no vol dir que avui la solidaritat no existeixi, que no hi hagi gent que segueixi vetllant pel bé comú: només cal pensar en les nombroses Organitzacions no governamentals que existeixen o en activitats puntuals de recollida de donatius, com serien, per exemple, la Marató de TV3. El què ha passat és que l'accés general als serveis bàsics, com

l'educació o la salut, s'han normalitzat, permetent que la solidaritat s'hagi canalitzat per altres vies.

Ara bé, com es pot veure últimament en l'actual context de crisi econòmica, el model esmentat de l'Estat del Benestar pot veure's posat en perill, o si més no, la igualtat de condicions en l'accés a l'assistència sanitària. Els episodis de protesta davant les retallades en aquest i altres àmbits ens mostren com la població no voldria pas tornar a un model hospitalari de beneficència, de la mateixa manera que ens poden fer recordar que no ha estat fàcil d'arribar al model assolit.

Bibliografia

Adell, J.A., “Els hospitals urbans”, a *L'art gòtic a Catalunya*, volum Arquitectura III, Barcelona: Enciclopèdia catalana, 2003, pàgs.196-199

Adell, J.A., “L'hospital de pobres de Santa Magdalena de Montblanc i l'arquitectura hospitalària i medieval a Catalunya”, a *Acta Mediaevalia*, núm. 4, Barcelona, 1983, pàgs.239-263

Amat i de Cortada, R., “**Baró del Maldà**”, “Explicació de la ciutat de Mataró, any 1790” a *Viles i ciutats de Catalunya*, Barcino, Barcelona, 1994

Brullet, M., “Mossèn Jaume Sala, prevere”, a *Fulls*, núm.3, Mataró, 1978

Boter de Palau Gallifa, R., *L'Abans. Mataró: recull gràfic 1865-1965*, Efadós, El Papiol, 2003

de Cabanyes, F. et al., *Bloc mataroní, una manera de fer història*, Patronat Municipal de Cultura, Editorial Alta Fulla, Mataró, 1990

Conejo da Pena, A., *Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana. L'arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer renaixement*, Tesi doctoral Universitat de Barcelona, 2002

Conejo da Pena, A., “L'hospital de Santa Maria de Lleida”, a *L'art gòtic a Catalunya*, volum Arquitectura III, Barcelona: Enciclopèdia catalana, 2003, pàgs.204-207

Cusachs, M., “Mataró, a cavall dels segles XIX i XX (1900-1901)”, a *Fulls*, núm.68, Mataró, 2000

Equip del museu arxiu de Santa Maria: “Manifest”, a *Fulls*, núm.3, Mataró, 1978

Espriu, C., “Oci a Mataró: Saraus, comèdies i comedians a finals de segle XVIII”, a *Sessions d'Estudis Mataronins*, núm. VI, Mataró, 1989

Esquerra, J., “Teatre i diversions públiques a Mataró al segle XIX”, a *Sessions d'Estudis Mataronins*, núm. I, Mataró, 1984

Garcia, A., Guàrdia, M., *La construcció d'una ciutat: Mataró 1500-1900*, Patronat Municipal de Cultura, Mataró, 1989

Leistikow, D., *Edificios hospitalarios en Europa durante diez siglos: historia de la arquitectura hospitalaria*, trad. Dr. Aragón, Boehringer Sohn, Ingelheim am Rhein, 1967

Llovet, J., *La ciutat de Mataró*, Editorial Barcino, Barcelona, 1959 (vol.I) i 1961 (vol.II)

Llovet, J., *Mataró: dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*, Caixa Laietana, Mataró, 2000

Martinell, C., *Els hospitals medievals catalans*, Gràfiques Forés, Tarragona, 1935

Molas i Ribalta, P., “Els gremis de Mataró en el segle XVIII”, a *Fulls*, núm.5, Mataró, 1979

Molas i Ribalta, P., *Societat i poder polític a Mataró, 1718-1808*, Caixa d'Estalvis Laietana, Editorial Rafael Dalmau, Mataró, 1973

Montaner, F., *Hospital de Mataró*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1999

Patrimoni Hospitalari: un recorregut a través d'Europa, Monum Éditions du patrimoine, París, 2001

Perelló Ferrer, Antònia M., *L'arquitectura civil del segle XVII a Barcelona*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996

Reixach, R., “Vivint amb els malalts pobres. La comunitat resident de l'hospital de Mataró s.XVIII-XIX”, a *Fulls*, núm.85, Mataró, 2006

Salicrú, M., *El Barroc a Mataró*, Grup d'Història del Casal, Mataró, 1993

Salicrú, M., “Els cementiris de Mataró”, a *Fulls*, núm.13, Mataró, 1983

Salicrú, M., “La casa de cos de Mataró”, a *Fulls*, núm.35, Mataró, 1989

Salicrú, M., “Els primers edificis i la primera capella de l'hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena de Mataró”, a *Fulls*, núm.56, Mataró, 1996

Salicrú, R. (text), Palomer, A. (dibuixos), *Història il·lustrada*, Mataró, 1991

Viladevall i Matheu, Ll., *L'Hospital de Mataró. Fulls per a la història local per el qui en fou metge director del 1910 al 1958*, Mataró, 1958

Viladevall i Malgà, Ll., Puig i Cadafalch, J., *Memoria sobre el estado sanitario de la ciudad de Mataró*, Tipografía de Pedro Vilá y Font, Mataró, 1895

Annex 1: Relació de documents d'arxiu consultats

1. Museu-Arxiu de Santa Maria de Mataró (MASMM):

a) Caixes de documentació

- Memòries d'activitat 1984-1991
- Actes de reunions diversos anys
- Auditoria de la Fundació, 1992
- Carta de l'Arquebisbe de Barcelona disculpant la no assistència a les celebracions del 350è aniversari de la Institució, 1997
- Proclama del personal del Museu-Arxiu en contra de la possibilitat, esmentada al ple de l'Ajuntament, d'enderrocar la capella de l'hospital, 1978
- Etc.

b) Fons Aguilar

- Reglament de 1974
- Fulletó Reglament 1912-1913
- Pamflet demanant ajut econòmic a la població, degut a la greu crisi econòmica que pateix la institució, 1912
- Formulari “*Estado demostrativo de los militares enfermos*”, amb els ítems: “*Compañía, Clase, Nombre y Apellidos, Entradas, Salidas, Muertos, Estancias*”, 1811
- Llistat de despeses diversos anys entre 1803 i 1812
- Època de 1779
- Documentació d'un plet, 1759
- “*El llibre de Dèbit i Crèdit de Mn Jaume Sala, prevere de Mataró*”, primera meitat s.XVII
- Testament de Jaume Sala, 1644
- Llistat dels protocols notariais relacionats amb l'Hospital dipositats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), de 1646 a 1799

2. Arxiu comarcal del Maresme (ACM)

a) Fons Hospital

-Fundació d'una missa, segons el testament de Jaume Sala **AH-021-03**

Document de 1691, relligat amb pell, referent a la missa quotidiana a la capella de l'hospital que Jaume Sala havia reclamat al seu testament l'any 1644. A la portada: *“Missa quotidiana del Hospital del testament de Jaume Sala. Tots los papers que estan assí cusits fan per la missa quotidiana que lo Ant Jaume Sala prevere ab son testament fundà en lo hospital volent que la celebracio de ella fos aconeguda y disposicio dels srs Jurats de Mataro”*. A les primeres pàgines hi ha una explicació de les *“Advertencias fahents per la misa fundada en lo hospital de dita vila per lo Ant Jaume Sala Prevere”*, amb comentaris de què s'ha dut a terme fins llavors. A continuació apareix la còpia del testament, i una sèrie de documents de títol en català i text interior en llatí: *“Nominació en favor del Ant Pere Vendrell per lo hospital”*, *“Nominació de vicari en persona del Ant Pere Vendrell y Major prevere sacerdot del hospital”*, *“Suplica donada per los administradors del hospital als Srs Jurats y Consell pera que enloch del Ant Pau Cardus seposas Sacerdot en lo hospital en lo Janer y fonch anomenat lo Ant Pere Vendrell pre.”*, etc.

-Censals entre la universitat i l'hospital **AH-021-08**

N'hi ha tres, a la portada dels quals hi apareix de manera similar un text com aquest: *“Censal mort de Preu Dos centes lliures venut y creat per los Mag^{chs} Jurats y concell de la Universitat de la vila de Mataro en nom de dita Universitat als sr. Administradors del hospital de pobres sots invocació de Sant Jaume de dita vila de Mataro comprant en nom zaols de dit hospital. Preu: 200 lliures, Pensio: 10 lliures, Cau tots anys la pencio a 8 de Juny. En poder de Sagimon Ros not y Secretari de dit concell a 8 de Juny 1691”*. El text a l'interior és en llatí.

-Venda de 2 censals als administradors de l'hospital, 1726 **AH-079-05**

“Venda feta y firmada per Quirze Borguny treginer ciutada de Mataro, a favor dels administradors del Hospital de St Jaime i Sta Magdalena de Mataró, de 560 lliures en preu y 28 lliures en pensio, de un censal de preu tres centas doblas y pensio quinze doblas que tots anys en lo dia primer de Abril la ciutat de Mataro, y antes alguns Particulars, li feyan y prestavan. En Poder de Salvador Mataró, 23 de febrer de 1726”. El text a l'interior és en llatí.

-Sol·licitud ajuntament per disposar edifici del comú 1848-1862 **AH-194-03**

Per part dels administradors Pelegrín Ferrer, Buenaventura Berter, Antonio Coll. S'explica que, el 1848, es fa teatre a l'hospital, però que genera massa xivarri; per això demanen la cessió de la "casa Fleca", per a construir-hi una sala per a balls públics. S'accepta, i s'ordena que hi passi el "*Maestro de Obras Don Miguel Umbert*" per fer una anàlisi de la situació. Dins el mateix expedient s'hi arxiva el pressupost de la reforma d'aquesta casa, amb data de 1862.

-Registre malalts, 1859 **AH-224-04**

Conté un llistat "*Enfermos hallados en el Hospital Civil de Mataro el dia 1º Mayo 1859*", onze homes i dinou dones, i un relligat de documents de baixa sempre signats per "Recoder", el metge: "*Sale de este Hospital Juan Puig enfermo el día 1º del actual. Mataró 1 de Mayo de 1859*".

-Plànols de projecte de reforma, 1897 **AH-194-04**

"*Planos de proyecto de Reforma del Hospital de Mataró. Rafael de Sorarrain = Arquitecto*". Plànols a escala 1:100, signats el maig de 1897. Es veu com en aquell moment l'edifici només té planta baixa i pis; es poden veure les distribucions: *Hombres, Mujeres, Cirugía, Ropero, Infecciosos*, etc. Es plantejava una intervenció que, almenys parcialment, no es va fer (per exemple, s'havia de mossegar un extrem del claustre).

-Reglament hospital, 1912 **AH-194-05**

Cap.1 Fundació el 27 de gener de 1647 per Jaume Sala "*y fue declarado de Beneficencia particular por R.O. de 4 de Julio de 1878*". Cap.4 *Del personal empleado*: Metge en actiu, metge suplent, farmacèutic i practicant. Compromís del metge, mínim dues visites diàries. *Hermanas* dedicades a la neteja i cura, etc. Un sacerdot, el capellà vicari, per a l'administració de sagraments. Cap.5 dedicat *De los enfermos*.

b) Expedients d'obres

-C/Hospital Ampliar sanitaris de l'hospital, 1970 **FOM-0572-09**

-C/St Pelegrí Construcció pavelló Hospital 1973 **FOM-0663-05**

Expedient de la construcció del pavelló de planta baixa i pis, dedicat a consultoris i un laboratori, situat al carrer de Sant Pelegrí. Durant el 1973, es fa la sol·licitud el 8 d'octubre, i queda resolt el 28 de desembre. Signene l'administrador Ramon Mas Cañellas, i la Memòria i els plànols, amb un pressupost de 3.800.000 pessetes, l'arquitecte J. Gili Mestres.

-C/Hospital Reforma hospital 1924

1-5-11-06

Expedient datat el febrer de 1924 sobre la construcció d'un pis més a l'hospital, a la zona de banys i dutxes; s'aprova, i com que l'Hospital està qualificat de "Beneficència particular", queda exempt de certs pagaments. S'explicita que es fa gràcies a un donatiu de la "*Caja de Ahorros de esta ciudad*", que "*en una de sus últimas reuniones y con fin altruista, digno del mayor elogio, ha acordado dedicar una parte de los beneficios que ha obtenido en el finido año, á dotar al referido Hospital de una Sala de operaciones de la que carecía el Establecimiento*". L'expedient conté els plànols de la reforma.

c) Documentació històrica municipal

-C/Hospital 1974 Concedir subvenció 2 milions durant 10 anys **AC-3918-01**

-Plànols del patrimoni municipal 1942

AC-3054-01

Annex 2: Relació de les fonts orals utilitzades

-Maria Casadevall, Pepi Sola, Jordi Sola, Jaume Pujol, Montserrat Casadevall

Veïns de la barriada entorn l'hospital, que han pogut explicar la seva convivència amb l'edifici, des d'activitats relacionades amb la capella fins a vivències com a pacients.

-Josep Aliberas i Encarnació Maymí

Matrimoni que constitueix un testimoni privilegiat de tot el què passa i es cou a l'Hospital des de fa més de cinquanta anys. Viuen porta a porta amb l'Hospital, i Josep Aliberas havia format part de la Junta d'Administradors.

-Jaume Bruguera

Empleat administratiu de l'Hospital, durant uns anys va treballar a l'edifici històric. Per curiositat personal i un interès especial per la història local dels segles XVIII i XIX, ha estudiat documentació referent a gairebé cent cognoms d'origen mataroní, a partir de fer el buidat dels índex de notaris que van treballar a Mataró entre 1750 i 1911, dipositats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) i a l'ACM. Fruit d'aquesta tasca, ha recopil·lat i llistat documents relacionats amb l'Hospital i organitzacions vinculades com la Causa Pia dels Llits de Ferro.

-Carles Viladevall

Besnét, nét i nebot dels metges Viladevall de l'Hospital. Per bé que ell no es dedicà a la professió, a casa visqué l'experiència de viure entre metges i sentir històries de com era el seu treball a dins i fora de l'Hospital. També interessat per la història local i assidu als arxius, ha estat qui ha facilitat per a fer aquest estudi un exemplar de les memòries del seu oncle Lluís Viladevall i Matheu.

-Manel Salicrú

Arquitecte i secretari del Museu Arxiu de Santa Maria, a més de viure els actes entorn de l'Hospital com a mataroní, va dirigir als anys noranta la darrera rehabilitació feta a l'interior i la façana de la capella. Ha escrit diversos articles sobre la història i l'arquitectura de la ciutat, un dels quals referent a les primeres cases que acolliren l'Hospital al Pou d'Avall.

Annex 3: Fotografies de l'hospital

Fig.1: Façana principal al carrer Hospital

Fig.2: Façana frontal de la capella

Fig.3: Façana de l'Hospital, amb la capella al fons

Fig.4: Portalada principal

Fig.5: Façana del cos sud, el del quiròfan

Fig.6: Alçat interior del claustre

Fig.7: Tram de terrassa original

Fig.8: Interior porxo del claustre: trams de volta bufada, exepete tram central volta d'aresta

Fig.12: Accés a la capella des del claustre

Fig.10: Detall de la imposta

Fig.11: Detall curiós de llinda amb inscripció aprofitada

Fig.9: Portal a l'interior del claustre

Fig.13: Interior de la capella, coberta amb volta de canó amb llunetes

Fig.14: Detall de les motlures dels alçats laterals

Fig.15: Cor elevat als peus de la nau

Annex 4: Plànol esquemàtic de l'edifici (elaboració pròpia a partir del plànol històric de 1897)

